

CZU: 81`42:81`373=112.2=135.1

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4475394>

ABORDAREA COGNITIVĂ A METAFOREI ÎN DISCURSUL DESPRE IDENTITATE (ÎN LIMBILE GERMANĂ ȘI ROMÂNĂ)

Valentina PRISECARI

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol ne propunem analiza expresiilor metaforice din 35 de discursuri prezidențiale în limba germană și 91 de discursuri prezidențiale în limba română, însumând două corpusuri discursive de peste 100 000 de cuvinte pentru fiecare limbă. Discursurile vor fi analizate prin prisma a două modele principale de identitate metaforică: modelul identității primordiale (naturale) și modelul identității civice (construite). Pentru identificarea expresiilor metaforice vom utiliza metoda MIP (Metaphor Identification Procedure) elaborată de Pragglejaz Group și metoda onomasiologico-cognitivă elaborată de Olaf Jäkel, iar pentru interpretarea acestora vom folosi o combinație de metode, precum: modelul teoretic de interpretare a expresiilor metaforice bazat pe întrebări propus de Zimmermann, precum și modelul domeniilor metaforice propus de R.Hülse.

Cuvinte-cheie: metaforă conceptuală, expresii metaforice, discurs, analiza discursului, identitate.

COGNITIVE APPROACH TO METAPHOR IN IDENTITY DISCOURSE (IN THE GERMAN AND ROMANIAN LANGUAGES)

In this article we aim to analyse the metaphorical expressions of 35 presidential speeches in German and 91 presidential speeches in Romanian, totalling two discursive corpora of over 100.000 words for each language. The discourses will be analysed through the prism of two main models of metaphorical identity: the model of primordial identity (natural) and the model of civic identity (constructed). For identifying metaphorical expressions, we will use the MIP method (Metaphor Identification Procedure) by the Pragglejaz Group and the onomasiological-cognitive method by Olaf Jäkel, and for their interpretation, we will use a combination of methods such as the theoretical model of interpretation of metaphorical expressions based on Zimmermann questions and the model of metaphorical domains proposed by R.Hülse.

Keywords: conceptual metaphor, metaphorical expressions, discourse, discourse analysis, identity.

Abordări actuale în cercetarea discursului

Pe parcursul dezvoltării sale istorice, traiectoria analizei discursului a variat în *niveluri de analiză*, care au avansat în complexitate de la analiza simplă a discursului spre o analiză critică sau multimodală. Mulți cercetători moderni, printre care R.Hülse, S.Schieder, A.Barică, S.M. Terian etc., au optat pentru analiza *mecanismelor retorice*, și anume – a metaforicității și a structurilor metaforice din discursul public. Totuși, deoarece analiza discursului (AD) nu este o disciplină caracterizată prin omogenitate, ci poartă un caracter *multi-, inter- și transdisciplinar*, unii cercetători, precum R.Wodak, I.Götz, H.Kämper, M.Kardach și alții, au ales o analiză din perspectiva disciplinelor umanistice combinate cu lingvistica.

Preferința pentru un parcurs preponderent lingvistic sau multidisciplinar diferă de la o țară la alta sau de la un spațiu la altul. Începând cu anul 2000, în *spațiul german* se conturează un interes deosebit și tendințe clare pentru *analiza metaforei în discursul politic* (DP), dar majoritatea analizelor sunt realizate prin intermediul disciplinelor umanistice și mai puțin în lingvistică. În Germania, R.Hülse este autorul reprezentativ care a analizat corespondența dintre metafore conceptuale (MC) și discurs. Un alt cercetător german important care a analizat structurile metaforice din discursul politic este S.Schieder. După consultarea lucrărilor de specialitate, putem afirma că în *spațiul german* domină prioritar analiza discursului ca atare, completată de perspectiva lingvistică, demers opus celui observat în *spațiul românesc*. Adică, comparativ cu *spațiul românesc*, unde cercetările despre metaforă înclină mai mult și preponderent spre cercetări în lingvistică, în *spațiul german* s-a pus un accent mai puternic pe analiza discursului, analizat prin prisma metaforelor în domenii precum politica, sociologia, psihologia, literatura etc. O atenție deosebită se acordă în *spațiul românesc*, în special în România, decodificării metaforelor din *discursul politic*, care îl include, bineînțeles, pe cel prezidențial și cel diplomatic, în îmbinări de structuri de argument și metafore conceptuale, identificând domeniul sursă (DS) și domeniul țintă (DT). Atât în Germania, cât și în România mai este prezentă analiza discursului băncilor, discursul literar, discursul public, discursul mass-media.

În rezultatul examinării diverselor tipuri de discurs prin intermediul mecanismelor retorice am constatat că și tematica acestor discursuri diferă. Din mulțimea savanților interesați de analiza discursului, pe care îl abordează prin intermediul structurilor metaforice care includ analiza expresiilor metaforice, a metaforei conceptuale sau a metaforicității, puțini sunt cei care și-au concentrat atenția asupra triadei discurs (identitar) – identitate (națională) – metaforă (conceptuală).

Cercetarea metaforei în discurs

În literatura de specialitate despre metaforă există două abordări care domină cercetările moderne: abordarea cognitivă și cea discursivă. În primul caz punctul central este metafora ca fenomen cognitiv, iar în al doilea – metafora ca fenomen discursiv. Funcția metaforei în abordarea cognitivă este cea de înțelegere și de conceptualizare. În abordarea discursivă apare o funcție nouă, și anume – cea de a da coerență metaforică interdiscursurilor. Multe metafore din discursurile cu aceeași tematică se repetă și apar ca „un set de structuri metaforice”, care este preluat de noi și noi locutori pentru a crea discursuri. Puțini dintre aceștia inventează alte structuri metaforice. Pentru a defini acest set de structuri metaforice relativ fix, J.Zinken, Iina Hellsten și Brigitte Nerlich propun, într-un articol din 2008, noțiunea de „metafore discursive”. În abordarea cognitivă interesul de cunoaștere este imaginația, pentru că imaginația stă la baza structurilor metaforice și a creării legăturilor mentale dintre DS și DȚ. Poziția ontologică prezentă în abordarea cognitivă este constructivismul individual, în schimb abordarea discursivă include cel puțin două persoane (locutorul și receptorul), de aceea putem vorbi despre constructivismul social. În cercetarea noastră am utilizat preponderent abordarea cognitivă, dar în mare parte și cea discursivă.

Acestor două abordări li se atribuie și două tipuri de metaforă: cea *cognitivă* și cea *discursivă*, dar și un rezultat al combinării acestora – *metafora conceptuală identitară*. *Metaforele conceptuale* sunt structuri cognitive subiacente care fac legătura dintre două domenii mai mult sau mai puțin apropiate, iar în funcție de distanța dintre domenii / diferența interdomenii, metafora poate conține un grad mai mare sau mai mic de creativitate. În lingvistica cognitivă, metafora nu este doar o chestiune de limbă, ea reflectă corespondențele „adânci” ale felului în care este organizat sistemul nostru conceptual.

Noțiunea de „metaforă discursivă” este introdusă de J.Zinken, Iina Hellsten și Brigitte Nerlich ca fiind „instrument cadru-cheie” (eng. „key framing device”) și este caracterizată de două particularități principale: apare în cadrul unui tip de discurs și într-o anumită perioadă de timp, de aceea metaforele discursive (MD) se schimbă treptat în cadrul unei perioade de timp și pot apărea și în alte tipuri de discurs. O a treia caracteristică a metaforelor discursive este că ea „furnizează evidență de situația socioculturală a raționamentului metaforic”. Și ultima caracteristică: „MD reflectă preocupările culturale și sociale ale unei anumite perioade de timp”. Funcția MD este de „a spori anumite interese în detrimentul altora” [1, p.242, 246, 248]. *Domeniul sursă* al metaforei discursive este „un obiect real sau fictiv și este parte din spațiul interacțional și/sau ocupă un loc important în imaginația culturală”; în același timp, focalizarea pe anumite domenii sursă pentru gândirea noastră ca fiind încorporată sau socioculturală este încă obiect de discuție recent pentru teoreticienii cognitiști [1]. Ulterior, J.Zinken, Iina Hellsten și Brigitte Nerlich menționează despre domeniul țintă ca fiind noi, iar domeniul sursă rămâne același atât pentru MC, cât și pentru MD.

Metode de identificare a structurilor metaforice în discurs

Numeroasele cercetări din ultimii ani, centrate pe studiul metaforei, au scos din nou la suprafață necesitatea de a elabora metode de calcul semantic ce ar permite constatarea prezenței unei metafore. Metaforele nu sunt ușor de identificat într-un discurs, anume de aceea apare necesitatea de a stabili niște metode clare ce ar putea facilita acest proces și ar fi valabile pentru mai multe domenii de specialitate. O metodă recentă de identificare a lexicului metaforic și frecvent utilizată în lucrările de specialitate este MIP „metaphor identification procedure” (procedură pentru identificarea cuvintelor metaforice), pusă în circuit în 2007 de grupul Pragglejaz. MIP este considerat un procedeu de identificare metaforic care poate fi aplicat în cercetările disciplinare, precum și în cele interdisciplinare. Ideea principală de identificare a acestui procedeu este compararea sensului contextual cu cel de bază. Instrumentul de bază al MIP este dicționarul etimologic. Pe lângă criticile aduse acestei metode noi, considerăm că dezavantajul ei constă în faptul că nu toate dicționarele includ trimiteri la sensul figurat al cuvintelor, de aceea el nu poate fi considerat un instrument fiabil de identificare a structurilor metaforice. Această metodă am aplicat-o doar parțial în investigația noastră, deoarece ne-am concentrat pe analiza substantivelor, a verbelor și a adjectivelor. O altă metodă importantă de identificare a structurilor metaforice frecvent

utilizată este cea onomasiologico-cognitivă, elaborată de Olaf Jäkel. Cercetătorul propune o schemă simplă de identificare și de analiză a metaforei. Totuși, așa cum menționează chiar autorul lucrării, nu este vorba despre o „rețetă” (și adăugăm – „universală”) pentru a constata prezența metaforelor într-un text.

Abordarea cognitivă a metaforei în discursul despre identitate (DI)

Preanaliza

La această etapă am stabilit trei scopuri: alegerea documentelor care vor fi supuse analizei, formularea ipotezelor și a obiectivelor, elaborarea indicatorilor asupra cărora se va aplica interpretarea finală. Pentru alegerea documentelor în vederea analizei lor, am selectat discursurile președinților României și Germaniei, ținute după anul 1989 pe arena publică națională și internațională, deoarece, începând cu identitatea națională lingvistică, identitatea per ansamblu este (re)construită prin intermediul acestor discursuri, a căror textură semantică se concentrează aproape exclusiv pe nararea unui trecut politic comun, dar și pe construirea, inclusiv crearea, discursivă a prezentului și a viitorului.

Discursurile au fost selectate de pe site-urile www.bundespraesident.de și www.presidency.ro. Din mulțimea discursurilor prezidențiale corpusul nostru discursiv a fost selectat după criteriile:

- Discursuri cu tematică identitară
- Discursuri cu un conținut înalt de concepte identitare
- Discursuri impregnate cu metafore
- Accesibilitate la discursuri.

Exploatarea materialului

Alegerea și clasificarea tematicii s-a axat pe evenimentele istorice și pe discursuri despre identitate. Limitarea spațiului și timpului discursiv: limita discursivă în cadrul cercetării noastre ca timp și spațiu începe după 1989 atât în România, cât și în Germania și se încheie în 2018. Anul 1989 în România este marcat de Revoluția Română, care s-a desfășurat între 16 și 25 decembrie 1989. În Germania anul 1989 este marcat de demolarea Zidului Berlinului în săptămânile de după 9 noiembrie 1989. Astfel, în ambele state începe o nouă perioadă istorică, inclusiv reconstituirea sau construirea unei noi identități: istorice, lingvistice, politice, culturale, psihologice, etnice etc.

Interpretarea și analiza rezultatelor

După ce am întocmit corpusul, respectiv lista cu discursuri care urmează să fie supuse analizei, următorul pas a constat în identificarea conceptelor identitare abstracte. Ele pot fi grupate în două mari categorii: valori naționale și universale, dar și concepte politice, statale și prezidențiale. Din aceste două mari categorii de concepte am continuat să lucrăm cu cele care se supun procesului de metaforizare.

După ce am identificat conceptele identitare care se supun procesului de metaforizare, am selectat expresiile metaforice pentru a formula structurile metaforice $DS \cap D\bar{T}$. Am utilizat pe primul loc în formulă lexemul din DS pentru a facilita ulterior categorizarea după domenii, deoarece toate expresiile metaforice le-am clasificat în șapte domenii principale de metaforizare: domeniul botanic, domeniul călătoriei, domeniul construcției, domeniul naturii și al fenomenelor naturale, domeniul medical, domeniul militar, domeniul tehnic. Aceasta clasificare am subclasificat-o ulterior, pornind de la numărul de expresii metaforice extrase din discursurile fiecărui președinte per domeniu.

Unele concepte identitare abstracte sunt materializate prin intermediul domeniului sursă mai frecvent și mai intens comparativ cu altele. Corespondențele și preferințele analogiilor dintre lexeme ale domeniului sursă cu unele concepte identitare abstracte își găsesc explicare în general în activitatea de bază a națiunii per colectiv. Acestea se corelează cu activitățile de bază actuale sau analizate diacron printr-o retrospectivă. Metaforele conceptuale din discurs furnizează informații evidente despre situația socio-politico-culturală a raționamentului metaforic național. Ele reflectă preocupările culturale și sociale ale unei națiuni într-o anumită perioadă de timp. În urma analizei domeniilor și a expresiilor metaforice am ajuns la următoarele concluzii:

- ✓ Domeniul botanic: Atestează cel mai înalt indice statistic de expresii metaforice în descrierea *conceptelor identitare*, în special în DI în limba germană (ex.: democrație, patriotism) și a *valorilor* drept concepte identitare generale (emoții: încredere, convingere; cogniție: cunoștințe, inteligență, voință, responsabilitate).
- ✓ Domeniul călătoriei: domeniu cu o majoritate comună de expresii metaforice similare în ambele limbi.
- ✓ Domeniul construcției: înregistrează cea mai înaltă frecvență de utilizare a lexemelor din DS pentru a descrie conceptele abstracte identitare din DI în limba română, de aici rezultând și modelul identității civice, adică identitatea construită.

- ✓ Domeniul naturii și al fenomenelor naturale: domeniul cu cele mai variate și complexe expresii metaforice. De aceea, pentru a facilita interpretarea rezultatelor, am realizat o subclasificare pe subdomenii care a inclus cadrul celest, eolian, terestru, hidraulic, subteran. În cadrul acestui domeniu am observat cele mai multe intersecții ale conceptelor care descriu identitatea națională cu cea individuală.
- ✓ Domeniul medical: prin gradul de varietate și cantitate a MC urmează după domeniul fenomenelor naturale și relief.
- ✓ Domeniul militar: domeniul cu cea mai simplă și comună MC predominantă și omniprezentă în ambele corpusuri discursive LUPTĂ ∩ ATINGEREA UNUI SCOP.
- ✓ Domeniul tehnic: înregistrează cel mai mic indice statistic de MC și cele mai puține expresii metaforice prin intermediul cărora se materializează identitatea metaforică. În această categorie nu apare nicio metaforă conceptuală la nivel suprapus între limbile germană și română.

Concluzii

Din analiza expresiilor metaforice din discursurile despre identitate în limba română a rezultat modelul identității construite sau făurite, numită identitatea civică: modelul identității metaforice din discursurile despre identitate în limba română este unul construit cu efort, perseverență și planificare sau făurit ori imaginat într-un mod creativ. Structurile metaforice din acest model sunt rezultatul combinării verbelor / substantivelor din categoria „cuvinte-cheie 1” și „cuvinte-cheie 2”, combinate cu conceptele identitare abstracte, dar și a „cuvintelor-cheie suplimentare”. Cuvinte-cheie 1: a clădi, a construi, a zidi, temelie, edificiu, construcție, clădire etc. Cuvinte-cheie 2: a făuri, a-și imagina etc. Cuvinte-cheie suplimentare / combinații: construcție identitară, alegerea identității (EC 13.05.1998), conștiință, producție etc.

În discursurile despre identitate în limba română națiunile, viitorul, destinul sunt concepte abstracte care sunt clădite / construite sau făurite ca rezultat al „producției politice” (EC 13.05.1998). Națiunilor, ca unui proiect al procesului de construcție, le este atribuită componenta temporală, deoarece „națiunea *se construiește și se întărește* de-a lungul unei evoluții” (II 13.05.1998). O altă latură relativ opusă procesului de construcție care implică mai multă imaginație și creativitate este activitatea de a făuri, căci „... națiunile *își pot imagina și pune împreună în practică un viitor indivizibil*” (EC 13.05.1998). Imaginației și creativității i se alătură logica și viziunea ca rezultat având proiecția: „viitorul... înseamnă o *proiecție* a oamenilor care l-au făcut posibil prin inteligență și educație” (EC 19.05.1999). Pe lângă aceasta, națiunile au puterea și libertatea de a-și „făuri destinul” (EC 16.03.1999) sau de a-l schimba, fie și retrospectiv: „să schimbăm destinul istoric al poporului român” (II 31.08.1996). Destinul, în acest context, este sinonim cu viața, „viața pe care *o construim*” (EC 15.04.1999). Rezultatele cercetării noastre demonstrează dominanța modelului identității construite în DI în limba română. Această afirmație este argumentată de graficul care prezintă ponderea expresiilor metaforice din DI în limba română, unde o mai înaltă valoare o ating expresiile metaforice din domeniul construcției.

Din analiza expresiilor metaforice din discursurile despre identitate (DI) în limba germană a rezultat, în schimb, modelul identității primordiale. Modelul identității primordiale din DI în limba germană are la bază MC RĂDĂCINI ∩ IDENTITATE, inclusiv cuvinte adiționale „Kern” (sâmbure), „Pflanze” (plantă), „gedeihen” (a înflori, a prospera) etc. Acest tip de model este dat natural și nu implică un efort sporit, ca în cazul construirii unei identități civice. Concepte identitare abstracte precum încrederea, conștiința de sine, respectul, democrația, cunoștințele, inteligența, responsabilitatea, succesul etc. sunt frecvent utilizate în DI în limba germană și sunt metaforizate prin intermediul lexemului *plantă*. Prin urmare, ca dovadă a utilizării acestui lexem concret cu scopul de a explica conceptele abstracte menționate anterior, locutorii DI în limba germană își imaginează conceptele adiacente identității naționale ca un produs rezultat dintr-o balanță de contribuție interioară și exterioară la valorile comunității naționale. Concluzia noastră este adițional argumentată și de utilizarea frecventă a lexemului „mitbestimmen” (a participa la luarea deciziilor) în corpusul din limba germană. Participarea la decizii se presupune a fi între societatea civilă și relațiile ei cu statul, respectiv cu autoritățile, inclusiv politice.

Modelul identității naturale presupune multă grijă, atenție, reflectare, contribuție intelectuală și mai puțin efortul de planificare în timp, comparativ cu modelul identității civice. Ambele modele presupun însă implicarea muncii, a tenacității și a perseverenței, fie într-un mod creativ sau nu, dar cu o durată constantă; ambele modele presupun și implică, la fel, și cunoștințe, și anumite abilități în a contribui la formarea unei identități naționale, dar și cooperare, dialog, participare, prin luarea inițiativei și prezența unui spirit întreprinzător într-o națiune. Chiar dacă modelul identității civice și cel al identității primordiale sunt materializate lingvistic prin anumite expresii metaforice, mai des într-o anumită limbă decât în cealaltă, ele se suprapun, se completează

reciproc și noi suntem de părere că își pot schimba poziția de întâietate, dacă am analiza identitatea din discursuri în dimensiunea sa diacronică. Ceea ce ne-a demonstrat însă această lucrare este faptul cert că există flexibilitate și un model nu poate exista fără celălalt.

Referințe:

1. ZINKEN, J., HELLSTEN, I., NERLICH, B. Discourse metaphors. In: R.Dirven, R.Frank, T.Ziemke & J.Zlatev (eds.), *Body, Language, and Mind*. Vol.2: *Sociocultural Situatedness*. Berlin: Mouton, 2008, p.363-385. ISBN 978-3-11-019911-6
2. Corpusul discursiv în limba germană: www.bundespraesident.de
3. Corpusul discursiv în limba română: www.presidency.ro

Date despre autor:

Valentina PRISECARI, doctorandă, Școala doctorală *Studii de Lingvistică Romano-Germanică și Literatură Universală și Comparată*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: valentinaprisevari@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-8154-0943

Prezentat la 12.10.2020